

มหานมัสการ: อุทานธรรมแห่งพระพุทธศาสนา

Mahānamassakara: The Great Salutation of Buddhism

โดยพระเทพปริยัติมุนี (มีชัย วีรปญโญ)^๑

ป.ธ. ๙, ผศ.ดร.

มจร. วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดหมายเพื่อศึกษาบทมหานมัสการถือเป็นแบบแผนปฏิบัติกันเป็นประจำเพื่อบน้อมระลึกถึงพระมหากรุณาคุณของพระพุทธเจ้าที่สำคัญยิ่งเนื่องจากเป็นบทแรกที่ชาวพุทธนิยมสวดแสดงความนอบน้อมพระพุทธเจ้าก่อนที่จะเริ่มประกอบกุศลใด ๆ บอกถึงความสำคัญของหลักธรรมซึ่งมีต้นกำเนิดมาจากพระพุทธเจ้าผู้ทรงประกอบด้วยพระคุณ ๓ ประการ เป็นคำอุทานที่ไม่ใช่พุทธภาษิต เพื่อเจริญพุทธานุสติซึ่งก่อให้เกิดอานิสงส์ทั้งที่เป็นโลกียะและโลกุตระแก่ผู้มีศรัทธาในพระพุทธเจ้า โลภียะผลได้แก่ ทำให้แคล้วคลาดจากอุปสรรคอันตราย ขจัดภัยและความหวาดกลัว การประสบความสำเร็จ ความเจริญรุ่งเรือง ได้รับชัยชนะ มีสุขภาพอนามัยดี สมบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์ ชักนำให้เกิดในสุคติภพ ส่วนโลกุตระผลได้แก่อริยมผล ๔ ประการ คือ โสดาปัตติผล สกทาคามีผล อานาคามีผล และอรหัตตผล เช่น พรหมายุปราหมณและชานุสโสณิปราหมณ ที่ได้เปล่งอุทานธรรมขึ้นด้วยความเคารพ เลื่อมใส บางท่านได้เปล่งขึ้นด้วยการพลั่งปาก แต่เป็นไปในทางที่ดี เช่น นางธนัญชานี

คำสำคัญ: อุทานธรรม มหานมัสการ พุทธานุสติ อริยมผล

Abstract

This article aims to study 'Mahanamassakara' word or salutation. It is a kind of traditional practice to remind to graces of Buddha which is on the first paragraph before chanting which Buddhists offer their gratitude to Buddha before starting any merit performances. It presents great teaching which originated from 3 graces of Buddha. This includes an exclamation but not proverbs of Buddha leading to reflection on Buddha which caused the benefits for faithful person who has confidence in Buddha; worldly benefit and supramundane benefit. The worldly benefits include protecting from dangers and obstacles, terror and fears, being

^๑ ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายบริหาร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

successful and prosperous, victory, healthy, wealthy and born in heaven after death. The supramundane benefits are 4 Noble fruits; stream-entry fruit, once-enter fruit, no-returner fruits and Arahant fruits. Those who express the great salutation are Brahmāyu Brahman, Jānussoni Brahman etc. Among them, some exclaims with respect and faith, some without intentions. Anyway, they all saluted to Buddha with great rejoice such as lady Dhananjāni.

Keywords: Exclamation, Great salutation, Reflection on Buddha, Noble fruit

บทนำ

ในการสวดสรรเสริญพระรัตนตรัย หรือ ทำวัตรสวดมนต์ของพุทธศาสนิกชนนับแต่อดีต มักนิยมขึ้นต้นด้วยบทพระพุทธคุณว่า นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สรรพพุทฺธสฺส ซึ่งโบราณจารย์เรียกว่า มหามันัสการ คือบทนอบน้อมที่สำคัญยิ่ง ในพระไตรปิฎกมีปรากฏบุคคลผู้สวดบทธนี คือ ท้าวสักกะ พรหมายุพราหมณ์ ชาณุสโสณิพราหมณ์ นางธัญชาณี เป็นต้น ฉะนั้น ชาวพุทธจึงนิยมสวดบทธนีก่อนที่จะสวดมนต์บทอื่น และนิยมเขียนไว้เป็นเบื้องแรกของคัมภีร์ เรียกว่า คันถารัมภะ บทมหามันัสการนี้มีความสั้นกะทัดรัดแต่สามารถรวบรวมพรณนาความสำคัญ ๓ อย่าง คือ พระมหากรุณาคุณ (ภควโต), พระวิสุทธิคุณ (อรหโต) และพระปัญญาคุณ (สรรพพุทฺธสฺส) ของพระพุทธเจ้าตามลำดับอย่างน่าอัศจรรย์ พระพุทธคุณทั้ง ๓ บทนี้ เป็นรากเหง้าเค้ามูลให้บังเกิดพุทธคุณทั้งปวงนับประมาดมิได้ มีความงามในเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด เพียบพร้อมด้วยศัพทและอรรถ มีความวิจิตรพิสดารด้วยนัยหลายหลาก โดยนำบทมนัสการมาศึกษาวิเคราะห์เหตุซึ่งเป็นบริบทของค่านันัสการและอานิสงส์ของการกล่าวค่านันัสการเพื่อให้มองเห็นคุณค่าของการน้อมมนัสการถึงพระรัตนตรัยในการดำเนินชีวิต

พุทธธานุสสติในมหามันัสการ

บทมหามันัสการว่า นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สรรพพุทฺธสฺส เป็นบทสรรเสริญพระพุทธคุณที่ปรากฏโดยมีคุณธรรมเป็นเหตุ มีพระพุทธคุณปรากฏอยู่ในบทพระบาลี ๓ บท คือ **ภควโต อรหโต สรรพพุทฺธสฺส** แม้พระพุทธองค์ได้ตรัสประกาศพระพุทธคุณนี้ด้วยพระองค์เอง เพื่อให้เวไนยชนเกิดศรัทธาแล้วตั้งใจฟังธรรมพร้อมทั้งปฏิบัติตามคำสอน ดังมีข้อความในอังคุตตรนิกาย เอกกนิบาตว่า

เอกปุคฺคโล ภิกฺขเว โลกเ อูปฺชชมาโน อูปฺชชติ พุทฺชนฺหิตาย พุทฺชน-สุขาย โลกานุกมฺปาย
 อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺसान. กตโม เอกปุคฺคโล. **ตถาคโต อรหํ สรรพพุทฺธโร.** อัย โข

ภิกขเว เอกบุคคโล โลก อุปปชชมาโน อุปปชชติ พุชชนหิตาย พุชชนสุขาย โลกานุกมปาย อต
ถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสสานิ.^๒

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลหนึ่งเมื่อจะอุบัติ ย่อมอุบัติเพื่อประโยชน์สุขแก่มหาชน เพื่ออนุเคราะห์
โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย บุคคลนั้นคือใคร คือ **พระ
ตถาคต ผู้ไกลจากกิเลส ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง** ดูกรภิกษุทั้งหลายบุคคลหนึ่งเมื่อจะอุบัติ
ย่อมอุบัติเพื่อประโยชน์สุขแก่มหาชน เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่
เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

พระพุทธคุณทั้ง ๓ บทนี้เป็นที่รวมพระพุทธคุณทั้งหมดขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธ
เจ้าผู้ทรงเป็นบ่อเกิดแห่งคุณธรรมอันบริสุทธิ์ เพราะคุณธรรมของพุทธองค์ ตั้งแต่เริ่มสร้างพระบารมี
๔ อสงไขยแสนมหากัปนั้น นับไม่ถ้วน ดังนั้น พระนามของพระองค์ จึงมีไม่ถ้วน นับไม่ได้เช่นกัน ข้อนี้
สมด้วยคำที่พระสารีบุตรกล่าวไว้ว่า

อสงเขยยานิ นามานิ สคฺเณน มหฺลีนิน
คฺเณน นาม’มฺพุเธยฺยํ อปิ นาม สหสฺสโต.^๓

แปลความว่า พระนามของพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยคุณธรรม
ไม่มีใครนับจำนวนได้ บุคคลพึงยกพระนามขึ้น
กล่าวด้วยคุณธรรม แม้ด้วยพระนามพันชื่อ.

พระองค์จักเสด็จดับขันธปรินิพพานมานานนับศตวรรษมาแล้ว ๒๕๖๐ พรรษาแล้วก็ดี ถึง
กระนั้น พระคุณอันมีเอกอนันต์นั้นก็หาล่วงลับดับไปเหมือนพระรูปกายไม่ ยังฝังแน่นอยู่ในดวงใจ
ของพวกเราชาวพุทธบริษัทอยู่ เมื่อกล่าวถึงพระพุทธคุณของพระองค์แล้ว ไม่มีใครในโลกที่จะสามารถ
พริ้งพริ้วพรรณนาให้สิ้นสุดลงได้ ดังพระดำรัสว่า

อากาสํ จกฺกวาพฺลจ สตฺตา พุทฺธคฺเณนาปิ จ
อนนฺตา นาม จตฺตาโร ปริจฺเจโท น วิชชติ.^๔

อากาศ จักรวาล หมู่สัตว์ และพระพุทธคุณทั้งสี่อย่างนี้
หาที่สุดมิได้ ไม่ปรากฏขอบเขต.

แม้พระวังคีสเถระก็กล่าวชมเชยว่า พระสาวกผู้ได้บรรลุวิชชา ๓ ละมัจจุราชได้ แล้วพา
กันแวดล้อมพระมหามุนีผู้ประทับนั่งที่ข้างภูเขา... พระสาวกเหล่านั้นพากันแวดล้อม พระมหามุนีผู้

^๒อง. เอกก. (บาลี) ๒๐/๑๗๐/๒๑-๒๒.

^๓อุทาน. อ. (บาลี) ๓๖๐.

^๔ชฺ.พุทธ.(บาลี) ๓๓/๗๖/๕๖๖.

สมบูรณ์ด้วยสมบัติทุกอย่าง ทรงถึงฝั่งแห่งทุกข์ ทรงเพียบพร้อมด้วยพระคุณมากมาย^๕ แม้บรรดานักปราชญ์ในยุคต่าง ๆ จะพรรณนาพระพุทฺธคุณด้วยเขว้ปัญญาอันประณีต ก็ไม่อาจพรรณนาได้หมดสิ้น ทั้งนี้เพราะพระพุทฺธคุณมีมากเป็นอนเนกอนันต์ สมดังคำที่พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ว่า

พุทฺโธปี พุทฺธสส ภณฺเวยย วณฺณิ
กบฺปมปี เจ อณฺณภาสมาโน
ชีเยถ กบฺโป จิริทิมฺมนฺตเร
วณฺโณ น ชีเยถ ตถาคตฺสส.^๖

หากแม้พระพุทฺธเจ้าจะตรัสพรรณนาพระ
พุทฺธคุณ ตลอดกัปหนึ่ง มิได้ตรัสคำอื่น กัปหนึ่ง
พึงหมด ไปในกาลอันช้านาน (แต่) คุณของพระ
ตถาคต มิได้หมดสิ้นไป

ข้อความข้างต้นนี้ตรงตามสาธกที่มีในพระสูตรว่า “ท่านผู้เจริญ ช่างดอกไม้หรือลูกมือช่างดอกไม้ผู้ชำนาญ พึงร้อยกรองดอกไม้หลากหลายนานาชนิดให้เป็นมาลัยอันวิจิตร ฉันทิ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงพระคุณมากเป็นอนเนก ทรงพระคุณหลายร้อยฉัณนั้น ใครเล่าจักพรรณาคคุณของพระองค์ผู้ควรแก่การพรรณนา”^๗

ผลแห่งการสรรเสริญพระพุทฺธคุณ

พระพุทฺธคุณทั้ง ๓ บทนี้ ประเสริฐยิ่งนัก เพราะทำให้เวไนยสัตว์ตลอดกว่า ๒,๕๐๐ ปี ตราบจนถึงกาลบัดนี้ ได้มีโอกาสศึกษาปฏิบัติพระธรรมตามความตรัสรู้ ได้รักษาชีวิตให้ดำเนินอยู่ในกุศล และมีโอกาสยกระดับจิตใจสติปัญญาให้สูงยิ่ง ๆ ขึ้น ตลอดจนทุกข์ได้ตามลำดับ จนถึงความสิ้นทุกข์โดยสิ้นเชิงได้ การสาธยายบทมหานมัสการนี้ ด้วยความนอบน้อมจึงถือว่าเป็นการเจริญ **พุทฺธานุสสติกรรมฐาน** การน้อมระลึกถึงพระพุทฺธคุณเป็นสิ่งที่สำคัญ ผู้สวดหรือสาธยายไม่ควรสวดหรือสาธายนอบน้อมถึงพระพุทฺธคุณเฉพาะเวลาไหว้พระสวดมนต์หรือประกอบพิธีกรรมการกุศลเท่านั้น แต่ควรระลึกนอบน้อมทุกเวลาที่มีโอกาสเหมือนนางธัญชานี ไม่ว่านางจะโอ จาม หรือแม้สะดุดล้ม หกล้มก็จะระลึกถึงพุทฺธคุณแล้วเปล่งอุทานนอบน้อมว่า **นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมพุทฺธสฺส** ทุกครั้ง

การบำเพ็ญบุญด้วยการเจริญพระพุทฺธคุณด้วยจิตศรัทธาเลื่อมใสจนเกิดความปิติปราโมทย์ด้วยความเต็มใจในพระพุทฺธคุณ จัดเป็นกระแสแห่งบุญอันใหญ่หลวงที่ยังกิริยาการนอบน้อมให้สำเร็จเป็นไปทุก ๆ ขณะ[ชวนจิต ๗] ตลอดหลายแสนโกฏีครั้ง กระแสนบุญนั้นเป็นบุญไพศาลมี

^๕ฐ. เถร. (ไทย) ๒๖/๑๒๔๕/๕๔๒.

^๖ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๕๙, ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๖๓.

^๗ม.ม. (บาลี) ๑๓/๗๗๑๕๔.

อานุภาพมาก มีอานิสงส์มาก เพราะเจริญในนาบุญอันสูงสุด คือ พระพุทธเจ้า ย่อมส่งผลให้ผู้นอบน้อมบูชา นั้น ได้รับผลทั้งในปัจจุบันและอนาคตทั้งที่เป็น **โลกียะและโลกุตตระ**

ผลที่เป็นโลกียะ ได้แก่ ทำให้แคล้วคลาดจากอุปสรรคอันตราย ทำให้ขจัดภัยและความหวาดกลัว ความตกใจ ความชนพองสยองเกล้า ประสบความสวัสดิ์ ความเจริญรุ่งเรือง ได้รับชัยชนะ มีสุขภาพอนามัยดี มีอายุยืน, สมบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์ ชักนำให้เกิดในสุคติภพ สำหรับ**ผลที่เป็นโลกุตตระ** ได้แก่ อริยผล ๔ ประการ คือ โสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล และอรหัตตผล เพราะผู้ระลึกถึงพระพุทธคุณด้วยความนอบน้อมอยู่เนือง ๆ ย่อมก่อให้เกิดศรัทธาที่ตั้งมั่นอันเป็นเหตุให้เกิดความปีติปราโมทย์ที่มีกำลังมากในขณะนั้น ครั้นเจริญสติตามรู้ความปีติปราโมทย์นั้นเป็นอารมณ์ก็สามารถบรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคลได้โดยพลัน ดังเช่น พระปุสสเทวเถระผู้อยู่ที่กฐณอันธการวิหาร บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์^๘ และพระนางอสนิมิตตาอัครมเหสีของพระเจ้าอโศกมหาราชบรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน^๙ ดังพระพุทธดำรัสที่ปรากฏในอังคุตตรนิกาย ฉกกนิบาต ว่า

ยสมิ ภิกขเว สมเย อริยสาวโก ตถาคตํ อนุสสรตี. เนวสส ตสมิ สมเย
 รากปริยญฺจิตํ จิตตํ โหติ. น โทสปริยญฺจิตํ จิตตํ โหติ. น โมหปริยญฺจิตํ
 จิตตํ โหติ. อุชุตเมวสส ตสมิ สมเย จิตตํ โหติ. นิกขนตํ มุตตํ วุญฺจิตํ
 เคมมหา. เคโหติ ภิกขเว ปญจนเนตํ กามคฺเณนํ อธิวจนํ. อิทมปิโข
 ภิกขเว อารมมณํ กริตวา เอวมิเชกจเจ สตตา วิสุขณฺตี.^{๑๐}

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด อริยสาวกย่อมระลึกถึงพระตถาคตสมัยนั้น
 จิตของอริยสาวกนั้น จะไม่ถูกราคะ โทสะ โมหะครอบงำ เป็นจิตดำเนินไป
 ตรงโดยแท้ ย่อมหลุดพ้นออกจากตัณหา ภิกษุทั้งหลาย คำว่า ตัณหา นี้เป็น
 ชื่อของเบญจกามคุณ บุคคลบางคนในโลกนี้ เจริญพุทธานุสสตินี้เป็นอารมณ์
 ย่อมบริสุทธิ์ได้ด้วยประการฉะนี้

อานุภาพของบมทานมีสการอันประกอบด้วยพระพุทธคุณ ๓ ประการที่บุคคลผู้สวดหรือ
 สาธยายด้วยจิตที่มีสมาธิแน่วแน่น้อมระลึกพระพุทธานุสสติเป็นอารมณ์ด้วยทวารทั้ง ๓ จะแผ่ไปถึงแสน
 โภกจิกรวาล ทำให้ผู้สวดหรือสาธยายได้รับผลานิสงส์มหาศาลประมาณมิได้ ผู้ที่ไม่เคยสวดหรือ
 สาธยายจะไม่สามารถรับรู้อานิสงส์ได้เลย เหมือนคนที่ไม่ได้รับประทานอาหาร ย่อมไม่อาจรับรู้รส
 อาหารและผลของการรับประทานได้ ดังนั้น ขอให้พุทธบริษัทหมั่นสวดสาธยายบมทานมีสการหรือ

^๘วิสุทฺธิ. (ไทย) ๑๖๖/๓๙๔.

^๙ที.สี.อ. (บาลี) ๒/๔๙, ม.อ. (บาลี) ๒/๒๗๗.

^{๑๐}อง. ฉกก. (บาลี) ๒๒๑/๒๕๑/๓๐๐.

บทสวดมนต์อื่น ๆ ด้วยการน้อมระลึกถึงพุทธคุณอยู่เนื่องนิตย์เกิด บุญราศีโกฏฐาสอันนั้น ย่อมมี
ผลานิสงส์อันยิ่งใหญ่

ความเป็นมาของบทมหานมัสการ

ค่านมัสการว่า นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส นี้ โบราณจารย์เรียกว่า **มหา
นมัสการ** คือบทนอบน้อมที่สำคัญยิ่งเนื่องจากเป็นบทแรกที่ชาวพุทธนิยมสวดนอบน้อมพระพุทธเจ้า
ก่อนที่จะเริ่มประกอบกุศลใด ๆ มีการเจริญพระพุทธมนต์เป็นต้น คัมภีร์สหพันธิพมมาลา เรียกบทนี้
ว่า **มหานมัสการ**^{๑๑} ดังปรากฏบาทพระคาถาบาลี ว่า

ปาเธ มหานมกฺการ- สงฺขาเต สาธุนนทเน
สมปทาเน นโมโยเค อายาเทโส น ทิสฺสตี.

บทมหานมัสการนี้ในพระบาลีปรากฏว่าเป็นคำอุทานที่ไม่ใช่พุทธภาษิต คือพระพุทธเจ้า
มิได้ทรงตรัสเป็นภาษิตด้วยพระองค์เอง แต่ก็ เป็นข้อความและเรื่องราวที่มีปรากฏในพระบาลีหลาย
แห่ง ทั้งความมุ่งหมายในการกล่าวของผู้กล่าวก็ไม่เหมือนกัน คือ บางท่านได้รับทราบถึงกิตติศัพท์อัน
สูงส่งของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วก็เปล่งขึ้นด้วยความเคารพ เลื่อมใส เช่น พรหมายูพราหมณ์ ชานูส
โสณิพราหมณ์ เป็นต้น บางท่านก็เปล่งขึ้นด้วยการปลั่งปาก แต่ทว่าเป็นไปในทางที่ดี เช่น นางธัญชาณี
ผู้เป็นพระโสดาบัน บางท่านก็เปล่งขึ้นด้วยตั้งใจจะเทิดทูนพระพุทธคุณเพื่อเหนี่ยวเอาพระพุทธรูป
เป็นอารมณ์ในการป้องกันภัยอันตรายที่จะมาเบียดเบียน เช่น ลูกชายของนายทวารุสากฎีกะ ในคัมภีร์
สารัตถสมุจจัย อรรถกถาภาณวาร เล่ม ๑ “สรณัตตยวิณัณนา” กล่าวว่

“บทว่า นโม ตสฺส...นี้เป็นพระพุทธวจนะ ดังมีข้อความในคัมภีร์นั้นว่า “วิสัชชานาว่า พระ
บาฬีคือ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สัมมา สัมพุทฺธสฺส นี้ จะเปนบาฬีนมัสการเกิดแต่ปัญญา
อาจารย์ตกแต่งเอง เอามาตั้งไว้หามิได้ พระบาฬีนี้เป็นพระพุทธรูปแห่งสมเด็จพระสรรเพ็ช
พุทธเจ้าตรัสพระธรรมเทศนาไว้ในพระจตุรกายว่าด้วยสาตาศิริยภัณฑาภิ กล่าวนมัสการ
โถมนามพระพุทธคุณ พระอรหันตเจ้าทั้งหลาย จึงยกเอาพระบาฬี นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สัม
มาสัมพุทฺธสฺส นมัสการนี้ ขึ้นสู่สังคายนาถึง ๓ ครั้ง โบราณจารย์เจ้าทั้งหลายเห็นว่าไม่เป็นที่
เคลือบแคลงสงสัยแห่งสรรพโลกทั้งปวงแล้ว จึงนำมาตั้งไว้ในเบื้องต้นอันจะทำพระคัมภีร์ นี้”

อนึ่ง การทำความนอบน้อมนี้ ปรากฏเป็นคำเปล่งอุทานในที่เฉพาะหน้าบ้าง ดังมีข้อความ
ที่มารทูลพระพุทธเจ้าว่า

^{๑๑}พระอัครคัมภีร์, สหพันธิพมมาลา ปทมมาลา ฉบับ ภูมิพลโลกิย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มูลนิธิภูมิพล โล กิย, ๒๕๒๑), หน้า ๒๑๗.

	นโม เต ปุริสาชณฺณ	นโม เต ปุริสุตฺตม
	ยสฺส เต นาภิขานามิ	กิ ตฺวํ นิสฺสาย ฌายสิ.^{๑๒}
แปลความว่า	ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ ขอนอบน้อมพระองค์	
	ข้าแต่พระองค์ผู้ดีเลิศ	ขอนอบน้อมพระองค์
	ข้าพระองค์ไม่อาจรู้ว่า พระองค์เพ่งอะไรเป็นอารมณ์	

หรือเปล่งอุทานเจาะจงในที่ลับหลังบ้าง เช่น สารตถุปปกาสินี, ฌมมปทภูจกถา และสุมฺงคฺลวิลาสิณี, ตติยภาค, ปรากฎคําคูทานว่า “นโม พุทฺธสฺส (ขอความนอบน้อมแด่พระพุทธเจ้า)”^{๑๓} หรือเปล่งอุทานระบุถึงพุทธคุณนั้น ๆ ด้วย เช่น นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส. ภายหลังพุทธปรินิพพาน พระอรหันต์ทั้งหลาย ได้ยกขึ้นสู่สังคายนาไว้ในพระสูตรต่าง ๆ และใช้เป็นคำน้อมสการขึ้นต้นเป็นแบบอย่างของชาวพุทธสืบต่อมา เช่น ใช้เป็นคำนอบน้อมเริ่มต้นก่อนรจนาคัมภีร์ เป็นต้น

บางอาจารย์มีมติว่า เทพและอสูร ๕ องค์ คือ สาดาคริยั๊กษ์ อสุรินทราหู ท้าวจาดุมมหาราช ท้าวสักกเทวราช และท้าวมหาพรหม พวกกันมาเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ฟังพระธรรมเทศนาเกิดความเลื่อมใสในพุทธองค์อย่างจับจิตจับใจ แต่ละท่านจึงได้เปล่งวาจาดำเนินดังนี้

สาดาคริยั๊กษ์	เปล่งวาจาว่า	นโม
อสุรินทราหู	เปล่งวาจาว่า	ตสฺส
ท้าวจาดุมมหาราช	เปล่งวาจาว่า	ภควโต
ท้าวสักกเทวราช	เปล่งวาจาว่า	อรหโต
ท้าวมหาพรหม	เปล่งวาจาว่า	สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

จาดุมมหาราชในที่นี้ หมายถึง ท้าวมหาพรหมผู้เป็นจตุโลกบาลประจำทิศทั้ง ๔ คือ ท้าวธตรฐจอมคนธรรพ์รักษาโลกด้านทิศบูรพาหรือทิศตะวันออก, ท้าววิรุฬหก จอมกุ่มภณัฑ์รักษาโลกด้านทิศทักษิณหรือทิศใต้, ท้าววิรูปักษ์จอมนาครักษาโลกด้านทิศประจิมหรือทิศตะวันตก, ท้าวกุเวระจอมยักษ์รักษาโลกด้านทิศอุดรหรือทิศเหนือ มีข้อสังเกตว่า ถ้าเป็นท้าวมหาพรหมทั้ง ๔ องค์นี้ บทว่า ภควโต ก็ควรแบ่งกันเปล่งองค์ละคำ หรือองค์ละพยางค์ คือ ภ-ค-ว-โต ดังบทพระบาลีว่า

สาดาคริ นโม ยกฺโข	ตสฺส จ อสุรินทโก
ภควโต มหาราชา	สโก จ อรหโต ตถา
สมฺมาสมฺพุทฺธ พุรهما จ	เอเต ปณฺจ ปติฏฺฐิตา.

^{๑๒} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๓/๑๔๕, พ.สุ. (บาลี) ๒๕/๔๓๕, พ.เถร. (บาลี) ๒๖/๓๕๙.

^{๑๓} สารตถุปปกาสินี ภาค ๑: ๒๔๖, ฌมมปทภูจกถา.๗:๑๐๖, สุมฺงคฺลวิลาสิณี, ภาค ๓: ๗๗.

ตตถ หิ สาตาศิริยกุโข นโม นโมติ วนุหนํ กโรติ. อสุรินโท เทวปุตฺโต ตสฺส ตสฺสาติ วนุหนํ กโรติ. จตุมหาราชานो เทวา ภควโต ภควโตติ วนุหนํ กโรติ. สกโก เทวราชา อรหโต อรหโตติ วนุหนํ กโรติ. พุรهما สหฺปติ สมมาสมพุทฺธสฺส สมมาสมพุทฺธสฺสาติ วนุหนํ กโรติ. อิม ปญฺจ เทวา นโม ตสฺสาตยาทิวากยํ ปจฺเจกํ ปติฏฺฐาเปติ.^{๑๔}

แปลความพระคาถาข้างต้นว่า

บรรดาเทพและอสุรนั้น สาตาศิริยกษฺ เปลงวาจาวา นโม นโม, อสุรินทรานู เปลงวาจาวา ตสฺส ตสฺส, ท้าวจตุมหาราช เปลงวาจาวา ภควโต ภควโต, ท้าวสกกเทวราช เปลงวาจาวา อรหโต อรหโต, ท้าวมหาพรหม เปลงวาจาวา สมมาสมพุทฺธสฺส สมมาสมพุทฺธสฺส รวมความว่า ข้อความว่า นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส นี้ เทพและอสุรทั้ง ๕ แยกกันเปล่ง วาจางอค์ละบทด้วยประการฉะนี้แล

อาจารย์ธนิต อยุโพธิ์ ได้แสดงความเห็นเรื่องนี้ไว้ว่า “บทว่า นโม และ นโม ตสฺส ฯลฯ แต่เดิมเป็นคำอุทานเปล่งออกมาด้วยจิตเลื่อมใสศรัทธา ครั้นต่อมาใช้เป็นคำสวดนมัสการที่กล่าวนำขึ้นก่อนสวดมนต์บทต่อไป หรือก่อนประกอบกิจการกุศลในพระพุทธศาสนา จะเป็นกล่าวออกเสียงด้วย วาจา หรือนึกในใจก็ตาม จะนั่งกล่าว หรือยืนกล่าว หรือนอน หรือเดินกล่าวก็ตาม พร้อมกับกล่าวหรือ นึกถึงนั้น ได้เกิดมีกิริยาหรืออาการทางกายขึ้นประกอบกันในเวลากล่าวและนึกถึงด้วยได้แก่แบมือทั้งสองยกขึ้นประกบกันประนมไว้ตรงหน้าอกหรือยกขึ้นเหนือศีรษะของผู้กล่าว ซึ่งมีบัญญัติเรียกทำมือนี้นี้ว่า นมัสการ มุทฺธา คือ ทำทำการนอบน้อม หรือทำนมัสการ ได้แก่ การทำมือประนม (แต่ทำนผู้รู้บางท่าน อธิบายว่าเป็น อัญชลี มุทฺธา คือ ทำอัญชลี...) เคยมีผู้นำเอาคำว่า นโม ไปใช้เรียกชื่อเงินตราโบราณ ขนาดเล็กรูปกลม ๆ คล้ายตาไก่และรูปลูกไข่ ซึ่งมีอักษรคล้าย “น” อักษรขอมอยู่ด้านหนึ่งของเงินตราเล็ก ๆ นั้น ส่วนมากพบในจังหวัดภาคใต้ของประเทศไทยและบางแห่งในประเทศอินโดนีเซีย เช่น ในเกาะชวาและสะมารัง”^{๑๕}

มติดังกล่าวนี้ บัณฑิตทั้งหลายไม่ยอมรับ เพราะไม่มีหลักฐานอ้างอิงในพระบาลีและอรรถกถา ทั้งในพระบาลีและอรรถกถาก็ปรากฏว่าเป็นคำอุทานที่บุคคลเปล่งออกมาด้วยความซาบซึ้งในพระพุทฺธคุณ

บทนมัสการในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ค่านมัสการว่า “นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส” นี้เป็นคำอุทานที่นักปราชญ์ผู้เป็นคณาจารย์ใหญ่และมีชื่อเสียงโด่งดังในสมัยพุทธกาล เมื่อได้ทราบกิตติศัพท์ของพระ

^{๑๔} กจจายนเภทนวฎีกา: ๑๐๔.

^{๑๕} ธนิต อยุโพธิ์, นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑๘.

สัมมาสัมพุทธเจ้า หรือได้เข้าเฝ้า ทูลถามปัญหาฟังธรรมเทศนาแล้วเกิดศรัทธาเลื่อมใสชวนให้เกิด
บันดาลใจเปล่งคำอุทานนี้ขึ้นมาเพื่อนอบน้อมพระพุทธรูปด้วยความปีติยินดีซาบซึ้งในพระพุทธรูป
ในพระสูตรปรากฏผู้เปล่งคำอุทานนี้หลายท่าน จะขอนำประวัติบางท่านมาแสดงโดยย่อ ดังนี้ :-

บทนมัสการของพรหมายูพราหมณ์ มีปรากฏในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย มหาวรรคว่า

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จจาริกไปในแคว้นวิเทหะ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่,
พรหมายูพราหมณ์ เป็นพราหมณ์ผู้ใหญ่ในนครมิถิลา แคว้นวิเทหะ เป็นพราหมณ์ผู้เฒ่าอยู่ในวัยชรา มี
อายุถึง ๑๒๐ ปี รอบรู้ไตรเพทเชี่ยวชาญในศาสตร์ต่าง ๆ ทางคติโลกฆาของในมหาปุริสลักษณะได้ยิน
กิตติศัพท์อันดีงามของพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงส่งมาณพซึ่งออกตระผู้เป็นศิษย์ที่รอบรู้ไตรเพทเชี่ยวชาญ
ในคัมภีร์ศาสตร์และฆาของในมหาปุริสลักษณะให้มาเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าและสอบถามดูว่า เป็น
จริงตามกิตติศัพท์ที่เล่าลือหรือไม่

ฝ่ายอุตรมาณพรับคำของอาจารย์แล้ว ก็ติดตามไปจนได้เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า เฝ้า
สังเกตตรวจตราพระวรกายทุกส่วน บางส่วนที่เห็นยาก พระผู้มีพระภาคก็ทรงแสดงอิทธิทธิสังขาร
(แสดงโดยฤทธิ์) ให้เห็นและบางอย่างก็ไม่ต้องแสดงฤทธิ์ เพียงแต่เปิดโอกาสให้เห็นอย่างธรรมดา ใน
ขณะเดียวกันก็ได้สอบถามมหาปุริสลักษณะที่ปรากฏในพระวรกายของพระผู้มีพระภาคเจ้าจนครบ
๓๒ ประการ นอกจากนั้น อุตรมาณพ ยังเฝ้าติดตามดูพระอิริยาบถต่าง ๆ ขณะเสด็จดำเนิน ประทับ
ยืน ประทับนั่ง บรรทม เสวยพระกระยาหาร พระอาการที่ประทับอยู่ในท่ามกลางบริษัทและตรัสพระ
ธรรมเทศนา อุตรมาณพตรวจตราติดตามดูพระพุทธรูปโดยละเอียดตลอดเวลา ๗ เดือน จึงกลับไป
เล่ารายละเอียดเกี่ยวกับมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ และพระวรกายตลอดจนพระอิริยาบถน้อย
ใหญ่ของพระผู้มีพระภาคเจ้าให้ท่านพราหมณ์ ผู้เป็นอาจารย์ได้ทราบสิ้นทุกประการ พออุตรมาณ
พรายงานจบ ท่านพรหมายูพราหมณ์ซึ่งนั่งฟังอยู่ก็ลุกขึ้นจากอาสนะ ทำผ้าห่มเฉียงบ่า ประคอง
อัญชลีไปทางทิศที่พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จประทับอยู่แล้วเปล่งอุทานนอบน้อม ๓ ครั้งว่า **นโม ตสฺส
ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส**. ขอนอบน้อมแต่พระผู้มีพระภาค ผู้ไกลจากกิเลส ตรัสรู้ชอบด้วย
พระองค์เอง พระองค์นั้น^{๑๖}

มหานมัสการของนางธัญยานี

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจาริกไปในแคว้นโกศล พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่
ทรงแวะพัก ณ หมู่บ้านชื่อปัจจลกับปะ ประทับที่ป่ามะม่วงของโตเทยพราหมณ์, ครั้งนั้น นางธัญ
ยานีเป็นพระโสดาบันที่เชื่อมั่นเลื่อมใสพระรัตนตรัย เมื่อไอ จาม หรือแม้สะดุดล้มหกล้มก็ระลึกถึง
พระพุทธรูปแล้วเปล่งอุทานนอบน้อมว่า **นโม พุทฺธสฺส** (ขอนอบน้อมพระพุทธรูป) ทุกครั้ง แต่สามี
ของนางชื่อภราทวาชะนัถือพราหมณ์

^{๑๖}ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๘๓/๔๗๑ - ๔๙๐.

วันหนึ่งสามีของนางประสงค์จะเลี้ยงอาหารแก่พราหมณ์ ๕๐๐ จึงขอร้องนางไม่ให้กล่าว **นโม พุทฺธสฺส** เพราะกลัวพราหมณ์จะโกรธแต่นางไม่ยอมโดยกล่าวว่า “พ่อพราหมณ์ แม่เธอจะเชือดฉันเป็นชิ้น ๆ ฉันก็จะไม่ยอมงดกล่าวคำสอนของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐอย่างแน่นอน” ในที่สุดพราหมณ์ผู้เป็นสามีก็ยินยอมตามใจนาง ในวันเลี้ยงภัตตาหาร นางธัญชาณีได้เดินสะดุดล้มทำให้นางเจ็บปวดมาก จึงระลึกถึงพระพุทธเจ้าแล้วประนมมือเหนือศีรษะหันหน้าไปทางวัดพระเชตุวันแปลงอุทาน ๓ ครั้งว่า **นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส**. ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาค ผู้ไกลจากกิเลส ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง พระองค์นั้น.

ลำดับนั้นพราหมณ์ที่มาฉันภัตตาหารโกรธเคืองไม่พอใจแล้วลุกขึ้นกลับไป ฝ่ายพราหมณ์ภรรยาพาหะก็โกรธกรรยามาก และคิดว่าจะเอาชนะศาสดาของนางด้วยการประคารม จึงเข้าไปเฝ้าพระบรมศาสดาแล้วทูลถามปัญหา เมื่อได้ฟังคำตอบแล้วก็บรรลุธรรม จากนั้นได้ทูลขออุปสมบทในพระพุทธศาสนา ต่อมาไม่นานนักก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์

สมัยนั้น สคารวมาณพซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญในเวททั้ง ๓ ได้ฟังว่า นางพราหมณีธัญชาณีกล่าวถ้อยคำอย่างนั้น ก็กล่าวว่า นางพราหมณีธัญชาณี เป็นผู้ตกต่ำลุ่มจม ทั้ง ๆ ที่มีพราหมณ์ผู้รู้ไตรเวท ก็ยังกล่าวคุณของสมณะศิระโสน นางตอบว่า ถ้าท่านรู้ถึงศีลและปัญญาของพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็จะไม่สำคัญเห็นว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้ควรค่า ควรบริภาษเลย สคารวมาณพคิดว่าจะเอาชนะศาสดาของนางด้วยการประคารม จึงเข้าไปเฝ้าพระบรมศาสดาแล้วทูลถามว่า “พระโคตมเป็นพวกไหนของสมณพราหมณ์ที่ปัญญาถึงเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ว่าตนรู้แจ้งในปัจจุบันอยู่จบพรหมจรรย์บรรลุถึงความเป็นผู้ถึงฝั่งอย่างสมบูรณ์”

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า “พระองค์ตรัสว่า สมณพราหมณ์เหล่านั้นมีต่าง ๆ กัน คือที่เป็นพวกฟังสืบ ๆ กันมาก็มี เช่น พวกพราหมณ์ที่รู้วิชา ๓ (รู้ไตรเวท), ที่ปัญญาถึงเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ด้วยเหตุสักว่าความเชื่อก็มี เช่น พวกนักเดา นักคิดพิจารณา, ที่รู้แจ้งธรรมด้วยตนเองในธรรมที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนก็มี พระองค์อยู่ในพวกหลังนี้” ครั้นแล้วตรัสเล่าพระดำริตั้งแต่มิได้เสด็จออกผนวช เห็นโทษของการครองเรือน แล้วเสด็จออกผนวชจนถึงบำเพ็ญทุกกรกิริยา แล้วทรงเลิกทุกกรกิริยา จนได้บำเพ็ญฌานและได้วิชา ๓ ใน ๓ ยามแห่งราตรีมาจนพได้ทูลถามถึงเรื่องเทวดาอีกเล็กน้อย เมื่อพระพุทธองค์ตรัสตอบแล้วก็ทูลสรรเสริญพระธรรมเทศนาของพระพุทธองค์ แสดงตนเป็นอุบาสกถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิต^{๑๗}

มหานมัสการของท้าวสักกะ ปรากฏในคัมภีร์ที่ขนิทาย ว่า

ครั้งหนึ่ง ท้าวสักกะจอมเทวราช เมื่อจะเสด็จมาเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ณ ถ้ำอินทสาละ ใกล้ภูเขาวะทิกะ ทางทิศเหนือของหมู่บ้านพราหมณ์ชื่ออัมพสมณห์ ซึ่งตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ จึงเรียกปัญญาสิขบุตรคนธรรพ์มา ชวนให้ไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคด้วยกัน

^{๑๗}ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๗๓/๕๙๘ - ๖๑๔.

ปัญญาธิบุตรคนธรรพ์ ถือพินเข้าไยยืน ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ไม่ไกลหรือใกล้เกินไป ตีตพิน กล่าวคาถาเกี่ยวกับพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ พระอรหันต์ และกาม

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสชมแกปัญญาธิบุตรคนธรรพ์ว่า เสียงพินกับเสียงเพลงขับเข้ากันดี แล้วตรัสถามว่า คาถาอันเกี่ยวกับพระพุทฺธเป็นต้นนี้ แต่งไว้แต่ครั้งไร ปัญญาธิบุตรคนธรรพ์ กราบทูลว่า ตั้งแต่ครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสรู้ใหม่ ๆ ประทับที่ต้นอชปาลนิโครธ ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ครั้นได้โอกาสท้าวสักกะจึงเสด็จมาเฝ้าพร้อมด้วยหมู่ทวยเทพ เมื่อได้ตรัสสัมโมทนียกถาพอสมควรแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงเปิดโอกาสให้ท้าวสักกะกราบทูลถามปัญหาหลายข้อหลายประการ

ครั้นพระองค์ทรงวิเศษนาจตามทีทูลถามแล้ว ท้าวสักกะก็ทรงโสมนัส จากนั้นได้กล่าววจาสุภาสิตอีกหลายประการ เมื่อกล่าวจบได้แต่พระหัตถ์ถล่มกับพื้นปฐพี แล้วทรงเปล่งอุทาน ๓ ครั้งว่า **นโม ตสส ภควโต อรโหโต สมมาสมพุทฺธสส.** ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาค ผู้ไกลจากกิเลส ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง พระองค์นั้น^{๑๔}

มหานมัสการของพระเจ้าปเสนทิโกศล

พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ ณ เขตวนาราม บุตรสุดที่รักคนหนึ่งของคุณหบดีได้ถึงแก่ความตาย ฝ่ายคุณหบดีเสียใจอาลัยจนสุดกำลัง ร้องไห้ พร่ำเพ้อ ไม่เป็นอันทำกิจการงาน ไม่เป็นอันบริโภคอาหาร ไปสู่ป่าช้าคร่ำครวญ ถึงบุตรสุดที่รัก ต่อมาเขาได้ไปเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อพระพุทฺธองค์ตรัสถามทราบความแล้ว จึงตรัสสอนว่า ความเศร้าโศกร่ำไรรำพัน ความทุกข์กาย ทุกข์ใจ ล้วนเกิดแต่ของที่รัก แต่คุณหบดี กล่าวว่า ความยินดี ความดีใจ ก็เกิดจากสิ่งเป็นที่รักด้วย (ทำนองคัดค้าน)

ขณะนั้น นักเลงสกาหลายคนกำลังเล่นสกาอยู่ในที่ไม่ไกล คุณหบดีจึงเข้าไปหานักเลงสกาเหล่านั้น เล่าความที่ตนกล่าวโต้ตอบกับพระผู้มีพระภาคเจ้าทุกประการ นักเลงสกาก็เห็นด้วยว่า ความยินดี ความดีใจเกิดจากสิ่งเป็นที่รัก คุณหบดีเห็นว่า ความเห็นของตนตรงกับนักเลงสกาก็จากไป เรื่องที่โต้ตอบกันนี้กระฉ่อนไปถึงพระเจ้าปเสนทิโกศล ท้าวเธอทรงสนทนากับพระนางมัลลิกาถึงเรื่องนี้เพื่อที่จะให้ทราบแน่ พระนางมัลลิกาจึงส่งนางพิซังฆพราหมณ์ไปกราบทูลถามพระผู้มีพระภาค พระองค์ก็ตรัสยืนยันว่า ความเศร้าโศกเป็นต้น เป็นของเกิดจากสิ่งเป็นที่รักจริงนาพิซังฆพราหมณ์จึงได้กลับมากราบทูลพระนางมัลลิกา

ต่อมาพระนางมัลลิกาเข้าเฝ้าทูลอธิบายพุทฺธภาษิตนั้นโดยพิสดาร นำเอาสิ่งอันเป็นที่โปรดปรานของพระราชชา เช่น พระนางวชิรกุมารีผู้เป็นพระราชธิดา, นางवासภขัตติยา, วิฑูทกเสนาบดี, พระนางมัลลิกาเอง และแคว้นกาสิและโกศล มาทูลถามว่า ถ้าของอันเป็นที่รักแปรปรวนเป็นอย่างอื่นไป พระองค์จะโหม่นส้างไหม ท้าวเธอตรัสตอบว่า เราจะรู้สึกเป็นทุกข์อย่างใหญ่หลวงดุจชีวิตจะหาไม่ได้ พระนางรีบตอบโดยเร็วพลันว่า ข้าแต่มหाराชเจ้า จริงอย่างที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตอบไว้มิใช่หรือ

^{๑๔}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๔๔/๒๗๓ - ๓๐๐.

ว่า ทุกข์โทมนัสทั้งปวงล้วนแต่เกิดจากของรักของชอบใจ ในที่สุดพระราชาก็ทรงยอมจำนน แล้วทรงระลึกถึงพระปรีชาญาณของพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า เลิศล้ำไม่มีผู้ใดเทียบได้ ท้าวเธอทรงหลีกพระทัยถึงกับลุกเสด็จลุกขึ้นจากราชอาสน์ ทรงพาดพระภูษาเฉวียงพระอังสาข้างหนึ่ง แล้วทรงเปล่งอุทาน ๓ ครั้งว่า **นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส**. ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาค ผู้ไกลจากกิเลส ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง พระองค์นั้น^{๑๙}

บทหมานมัสการของพระเจ้ามหินทะ

จากภททกัปนีไป ๙๒ กัป ได้มีพระราชอาพาธองค์หนึ่งพระนามว่า มหินทะ ท้าวเธอมีพระเชษฐโอรสพระนามว่า ปุสสะ. ปุสสะเชษฐโอรสนั้นเปี่ยมด้วยบารมี เป็นสัตว์เกิดในภพสุดท้าย เมื่อญาณแก่กล้าเสด็จขึ้นสู่วิธิมณฑสถานแห่งตลอดพระสัพพัญญุตญาณ พระกนิษฐโอรส เป็นอัครสาวกของพระองค์ บุตรบุโรหิตเป็นหุตยสาวก พระราชามีพระดำริว่า ลูกชายคนโตของเราออกบวชเป็นพระพุทฺธเจ้า ลูกคนเล็กเป็นอัครสาวก ลูกบุโรหิตเป็นหุตยสาวก พระองค์ให้สร้างพระวิหารด้วยทรงดำริว่า **พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ของพวกเราทั้งนั้น...**

ในพระสูตรต้นตปิฎก สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค เล่ม ๔ ภาค ๑ ได้มีข้อความกล่าวถึงการนอบน้อมเพียงเท่านี้ ส่วนในอรรถกถา ธรรมบทภาค ๑ เรื่องสญชัย ตอนอธิบายบุรพกรรมของชฎิล ๓ พี่น้องมีอรุเวลกัศสปะเป็นต้น มีข้อความดังนี้^{๒๐}

จากภททกัปนีไป ๙๒ กัป พระพุทฺธเจ้า ๒ พระองค์ คือ พระติสสะ พระมุสสะ (ปุสสะ) เสด็จจุบัตแล้ว พระราชานามว่ามหินท์ ได้เป็นพระบิดาของพระพุทฺธเจ้าทรงพระนามว่า มุสสะ (ปุสสะ) ก็เมื่อพระองค์ทรงบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว พระโอรสองค์เล็กของพระราชาก็ได้เป็นพระอัครสาวก, บุตรบุโรหิตได้เป็นพระสาวกที่ ๒, พระราชาได้เสด็จไปยังสำนักพระศาสดา ทรงตรวจดูขุนเหล่านั้น ราชโอรสองค์ใหญ่ของเราเป็นพระพุทฺธเจ้า, ราชโอรสองค์เล็กเป็นอัครสาวก, บุตรบุโรหิตเป็นพระสาวกที่ ๒ ทรงเปล่งอุทาน ๓ ครั้งว่า **มเมว พุทฺโธ มเมว ธมฺโม มเมว สงฺโฆ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส**. พระพุทฺธเจ้าของข้าพเจ้า พระธรรมของข้าพเจ้า พระสงฆ์ของข้าพเจ้า ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาค ผู้ไกลจากกิเลส ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง พระองค์นั้น.

ตามประวัติที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่า ผู้เปล่งอุทานแต่ละท่านนั้นบางท่านมีความเลื่อมใสในกิตติศัพท์อันดีงามของพระพุทฺธองค์ บางท่านเลื่อมใสในพระธรรมเทศนา จึงเปล่งอุทานขึ้นมาเพื่อนอบน้อมพระองค์ ด้วยความปีติยินดีซาบซึ้งใน **พระพุทฺธคุณ**

^{๑๙}ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๕๓/๔๓๓ – ๔๔๒.

^{๒๐}มทามกุฏราชวิทยาลัย, ธรรมบทกถา (ปรโม ภาค – อฏฺฐโม ภาค), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มทามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๑๑๓-๑๕๒.

สรุป

บทความนี้เป็นการศึกษาบทสวดกล่าวสรรเสริญพุทธคุณ นิยมเขียนไว้เป็นเบื้องต้นแรกของคัมภีร์ เรียกว่า คัมภีร์มโหรี มีความสั้นกะทัดรัดแต่รวมความเนื้อหาพุทธคุณทั้งได้อ่างน่าอัศจรรย์ พระคุณ ทั้งสามถือเป็นแก่นแท้ของความดีงาม บริสุทธิ์ในเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด นอกจากนั้นยังเกี่ยวข้อง กับการปฏิบัติธรรมโดยใช้พุทธานุสติในการเจริญภาวนาอีกด้วย ผู้ที่มีจิตระลึกถึงมหายานมัสการสามารถ ประสบความเจริญรุ่งเรืองในชีวิตทั้งทางโลกและทางธรรม ช่วยป้องกันภัยอันตรายด้วยเพราะเป็นการ สร้างกุศลจิตอยู่ตลอดเวลา ผลทางโลกคือ ทำให้ชีวิตเจริญรุ่งเรือง ปราศจากภัยเบียดเบียน สุขภาพดี มีสติเป็นเครื่องอยู่ ส่วนผลในทางธรรมคือ การได้บรรลุมรรคผล นิพพาน เป็นพระอรหันต์บุคคล หลุดพ้น จากความทุกข์ทั้งปวงได้ ดังนั้นผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาควรน้อมรำลึกถึงบทความมัสการ สวด สบายใจจนขึ้นใจก็จะได้รับอานิสงส์คุณานับ และควรถือเป็นวัฒนธรรมประเพณีให้มันคง

บรรณานุกรม

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- _____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- _____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ วิทยญาณ, ๒๕๓๐-๒๕๓๕.
- มหาเถรสมาคม. พระไตรปิฎกฉบับเฉลิมพระเกียรติฯ การจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี พ.ศ. ๒๕๔๙, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อมรินทร์ปริ้นติ้ง, ๒๕๔๙.
- มหาหมกุฏราชวิทยาลัย. ธรรมปทฎกถา (ปจโม ภาโค - อฎฐโม ภาโค). กรุงเทพมหานคร : โรง พิมพ์มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.
- _____. พระธัมมปัทฏฐกถาแปล ภาค ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาหมกุฏราช วิทยาลัย, ๒๕๓๔.
- คัมภีร์สารัตถสมุจจัย อรรถกถาภาณวาร เล่ม ๑.(๒๕๓๒).กรุงเทพ: บริษัท โรงพิมพ์กรุงเทพจำกัด.
- พระอัครคังสเถระ. (๒๕๒๑).สหพินิติปกรณ์ ปทมาลา ฉบับ ภูมิพลโลกิขุ. กรุงเทพมหานคร : โรง พิมพ์มูลนิธิภูมิพล โล กิขุ.
- มหาอำมาตย์ จตุรงค์พล. อภิธานบุพทีปิกากฎีกา. ปรีวรรตโดยพระศรีสุทธิพิงศ์. กรุงเทพมหานคร : โรง พิมพ์ เทคนิก(๑๙), ๒๕๒๗.

วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์

ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑ มกราคม – มิถุนายน ๒๕๖๑ ๑๔

ธนิต อยู่โพธิ์. นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.